

MARTA NOIŃSKA
Uniwersytet Gdański

WARTOŚCI W ORĘDZIACH NOWOROCZNYCH POLSKICH, ROSYJSKICH I NIEMIECKICH PRZYWÓDCÓW W LATACH 2012–2015

Values in the New Year's addresses of Polish, Russian and German leaders in the years 2012–2015

WYRAZY KLUCZOWE: orędzie noworoczne, wartości, ideologia, podobieństwa i różnice międzykulturowe

KEYWORDS: New Year's address, values, ideology, intercultural similarities and differences

ABSTRACT: The aim of the article is to analyze the axiological aspect of the New Year's addresses of Polish, Russian and German leaders in the context of the sociopolitical situation in recent years. New Year's messages are abundant with verbal and non-verbal signs that refer to addressee's values instilled by years of education. The role of homeland, family and work usually underlined. The analyzed speeches evoke patriotic feelings as well as pride in one's country and encourage cooperation for the good of the state. In the studied material, numerous expressions emphasizing the role of unity are to be found. Despite many similarities, the analyzed New Year's addresses show some variation in the axiological layer, especially with regard to tolerance and Europeanism. Also, the selection of historical events mentioned by the leaders differs significantly in the studied speeches.

1. Wprowadzenie

W Polsce, Rosji i Niemczech orędzie noworoczne daje przywódcom możliwość zwrócenia się do szerokiego grona odbiorców – transmitowane jest w najlepszym czasie antenowym, a nagrania oraz teksty przemówień znaleźć można zarówno na oficjalnych stronach prezydenta lub kanclerza, jak i na portalach internetowych. Jak zauważa O. Parszyna, oddziaływanie wystąpień politycznych w wysokim stopniu zależy od trafnej oceny systemu wartości adresata:

Воздействующий потенциал политических выступлений тесно связан с тем, насколько политик может реалистично оценивать ценностную систему адресата и опираться на неё в своей речи (Паршина 2012, 17).

Orędzia noworoczne adresowane są do wszystkich obywateli danego państwa niezależnie od ich orientacji politycznej czy statusu społecznego i nastawione są na poszukiwanie stronników i wywołanie poczucia jedności (por. Patocka-Sigłowy 2011, 93–101). Ze względu na szeroką rzeszę odbiorców politycy starają się uwzględnić w przemówieniach noworocznych poglądy powszechne w danym społeczeństwie. Przeważająca w orędziach funkcja integracyjna realizowana jest między innymi poprzez odwoływanie się do wspólnych wartości i dominującej aktualnie ideologii.

Celem artykułu jest porównanie warstwy aksjologicznej przemówień noworocznych przywódców Polski, Rosji i Niemiec wygłoszonych w latach 2012–2015¹. Taka analiza pozwala na dostrzeżenie podobieństw i różnic międzykulturowych oraz na obserwację wartości aktualnie propagowanych przez przywódców państw.

2. Gatunek orędzia noworocznego w Polsce, Rosji i Niemczech

Przemówienie noworoczne przywódcy państwa uznaje się za rytualny i skonwencjonalizowany gatunek komunikacji politycznej, co przejawia się zarówno w warstwie werbalnej, jak i niewerbalnej (por. Сладкевич 2016b). Obowiązkowymi elementami orędzia wygłaszanego w Polsce, Rosji i Niemczech są: powitanie współobywateli, podsumowanie starego roku, plany na nadchodzący rok oraz życzenia na zakończenie (Ослопова 2009, 19–22; Кондратенко 2007; Neumann 2006, 54). W przestrzeni semiotycznej występują znaki symbole i znaki artefakty jednoznacznie kojarzące się z państwowością i władzą: flagi państwowe oraz rozpoznawalne budowle historyczne (Kreml, gmach parlamentu Rzeszy, Belweder). Mimo licznych wyżej wspomnianych podobieństw analizowany gatunek wypowiedzi politycznej w każdym z omawianych państw ukształtował się nieco inaczej.

W Rosji noworoczne orędzie prezydenta cieszy się ogromną popularnością – oglądanie transmisji w pierwszym programie telewizji państwowej kilka minut przed północą jest tam sylwestrową tradycją. Z kolei w RFN już w latach 70. XX wieku gatunek ten stał się nieodłącznym elementem sylwestrowego programu telewizyjnego (przemówienia transmitowane są zawsze o godz. 19.05 w ZDF i o godz. 20.05 w pierwszym programie i programach lokalnych) oraz unikalną okazją dla kancлера, aby zwrócić się do obywateli w najlepszym czasie antenowym (Neuman 2006, 53). W Polsce orędzie noworoczne widzowie mogą obejrzeć po głównym wydaniu wiadomości w pierwszym programie TVP. Mimo korzystnego czasu antenowego nie odgrywa ono w życiu politycznym aż tak znaczącej roli jak w Rosji czy Niemczech.

¹ W Polsce, Rosji i Niemczech orędzia noworoczne wygłaszane są 31 grudnia. Przy opisie przemówień niekiedy podaje się kolejny rok kalendarzowy. W niniejszym artykule analizie poddane zostały orędzia podsumowujące lata 2012–2015.

Czas trwania przemówień również nie jest jednakowy. Orędzie noworoczne prezydenta Federacji Rosyjskiej sensu stricto trwa około trzech minut, jednak stanowi ono jedynie część ośmiominutowej transmisji. Wypowiedź przywódcy poprzedzają fanfary i ujęcia flagi Rosji powiewającej nad podświetlonym Wielkim Pałacem Kremlowskim. Na zakończenie przemowy zegar wieżowy z kurantami na Baszcie Spasskiej wybija północ, potem rozbrzmiewa hymn FR w wykonaniu chóru, a na ekranie pokazywane są zabytki jednoznacznie kojarzące się z potęgą Rosji: mury i sobory Kremla, cerkiew Wasyla Błogosławionego, świątynia Chrystusa Zbawiciela. Budynki te nie są jedynie symbolami władzy i potęgi, ale również prawosławia. W ostatnich latach można zauważyć rosnącą rolę Cerkwi w społeczeństwie rosyjskim, taki dobór znaków-artefaktów jest więc nieprzypadkowy (Noińska 2017). Organizacja przestrzeni semiotycznej przemówienia noworocznego potwierdza, iż dla Rosjan bardzo ważne jest przekonanie o sile i potędze ich kraju (por. Тишков 2011).

W Polsce i w Niemczech nie spotykamy się takim nagromadzeniem symboli potęgi państwa jak w przypadku Rosji. Orędzie noworoczne polskiego prezydenta poprzedza jedynie migawka z miejsca nagrania (Belweder, rezydencja w Wiśle), a wystąpienie trwa od czterech do pięciu minut. W tle widnieją ozdoby świąteczne i rozpalony kominek lub przystrojona choinka. Przemówienie szefa rządu Niemiec trwa około ośmiu – dziesięciu minut i poprzedza je jedynie krótka migawka z rezydencją kanclerza. Na biurku, przy którym siedzi Angela Merkel, ułożona jest zawsze niewielka ozdoba świąteczna lub bukiet kwiatów, a w tle widać gmach parlamentu Rzeszy symbolizujący władzę i zjednoczenie Niemiec. W Polsce i Niemczech w tle widoczne są dwie flagi – narodowa oraz Unii Europejskiej. W 2015 roku przemówienie Angeli Merkel transmitowane było z napisami w języku arabskim. Jest to bardzo interesujący zabieg – z jednej strony pokazuje, że kanclerz jest gotowa do dialogu z imigrantami, z drugiej – jasno daje do zrozumienia, że muszą oni dostosować się do panujących w Niemczech zasad i akceptować niemieckie wartości.

Podczas gdy polscy i niemieccy przywódcy przemawiają z gabinetu, Władimir Putin z reguły zwraca się do obywateli, stojąc na mrozie w obrębie zespołu architektonicznego Kremla, co pokazuje, że stara się wyjść do ludzi. Wydaje się, że bliskość prezydenta i narodu odgrywa szczególną rolę w pozytywnym postrzeganiu przywódcy przez obywateli Rosji. W 2013 roku Władimir Putin wyjątkowo wygłosił orędzie z Chabarowska – pojechał do regionu dotkniętego powodzią, aby osobiście spotkać się z ludźmi walczącymi z żywiołem. To kolejny przykład świadczący o tym, jak ważny jest image przywódcy, który jednoczy się ze swoim narodem w trudnych chwilach i osobiście pomaga jego przedstawicielom w rozwiązywaniu trapiących ich problemów.

3. Wspólne wartości w orędziach noworocznych

W orędziu noworocznym dominuje funkcja integracyjna, nie dziwi więc, że idea jedności, solidarności oraz wspólnego działania obecna jest we wszystkich analizowanych przemówieniach. J e d n o ś ć stanowi centralną kategorię, której podporządkowuje się organizację całej przestrzeni komunikacyjnej orędzia noworocznego (Сладкевич 2016b, 192).

Władimir Putin podkreśla, że los i przyszłość ojczyzny zależy od wspólnych działań całego narodu:

Её (Родины) развитие, продолжение её тысячелетней судьбы полностью зависит от нашей общей энергии и труда, от нашего единства и ответственности, от нашего стремления сделать как можно больше полезного. Ведь только вместе мы, народ России, сможем уверенно идти вперёд. (2012)

Prezydent FR zaznacza, że Rosja zawsze jednoczyła się w trudnych czasach:

В дни испытаний Россия всегда становилась единой и сплочённой. (2013)

W 2014 roku Putin podziękował swojemu narodowi za jedność i solidarność:

[...] Хотел бы искренне поблагодарить вас за сплочённость и солидарность. (2014)

W 2015 roku prezydent FR zwraca uwagę na wspólną odpowiedzialność za losy państwa i znów odwołuje się do doświadczeń oraz postawy jedności w trudnych czasach poprzednich pokoleń, które powinny służyć jako wzorzec dla współczesnych obywateli:

Нас объединяют одни цели, стремление приносить пользу Родине, ответственность за её судьбу. Наша история, опыт отцов и дедов, их единство в трудные времена и сила духа являются для нас великим примером. (2015)

Bronisław Komorowski również podkreśla rolę wspólnego działania w tworzeniu sukcesu Polski:

Szukajmy wspólnej siły, składając sobie nawzajem życzenia noworoczne, wznosząc wspólny toast za pomyślny, nowy 2013 rok. Razem potrafiliśmy osiągnąć wiele w roku minionym. Idąc razem, tak jak 11 listopada w dniu Święta Niepodległości, udźwigniemy także wyzwania roku przyszłego. (2012)

Wspólnota postrzegana jest jako spoiwo społeczeństwa:

[...] Czujemy siłę i znaczenie wspólnoty. Siłę, która łączy nasze rodziny, przyjaciół sąsiadów, nasze lokalne społeczności i cały naród. (2013)

Co ciekawe, w przemówieniach noworocznych polskich prezydentów idea współdziałania bywa przeciwstawiana konfliktom wewnętrznym i kłótniom międzypartijnym, np.

Konieczna jest praca i zdolność do współdziałania, a nie konflikty i partyjna agresja. (2014)

Andrzej Duda podkreśla, że różnice w poglądach nie zmieniają faktu, iż Polacy mają te same cele:

Mamy wspólne cele i dążenia, choć różne poglądy. (2015)

Angela Merkel widzi w umiejętności współdziałania jeden z sekretów sukcesu gospodarczego Niemiec:

Lassen Sie uns gemeinsam auch das neue Jahr zu einem Jahr machen, in dem wir einmal mehr unsere größten Stärken unter Beweis stellen: unseren Zusammenhalt, unsere Fähigkeit zu immer neuen Ideen, die uns wirtschaftliche Kraft gibt. (2012)

To właśnie zaufanie do siebie nawzajem i współdziałanie są kluczem do niemieckich osiągnięć:

Das zeigt einmal mehr, wie viel wir erreichen können, wenn wir einander vertrauen und zusammenhalten. (2013) / Wir spüren, welchen Wert der Zusammenhalt in unserem Land hat. Er ist Grundlage unseres Erfolges. (2014)

Od tego, czy obywatele będą „trzymać się razem”, zależy sukces kraju w kolejnym roku:

[...] Auch im nächsten Jahr kommt es ganz besonders auf eines an: auf unseren Zusammenhalt. [...] Es kommt darauf an, dass wir uns nicht spalten lassen. (2015)

Jak widać, leksemy wyrażające ideę jedności występują niejednokrotnie w badanym materiale. W rosyjskich i niemieckich przemówieniach jedność często zostaje przedstawiona jako warunek i jednocześnie sekret siły oraz sukcesu państwa.

Mówcy nieustannie odwołują się do wartości wpajanych obywatelom przez lata edukacji, takich jak: ojczyzna, rodzina, przyjaźń, wzajemna pomoc, praca czy bezpieczeństwo. Wszyscy przywódcy podkreślają, że od wspólnej ciężkiej pracy zależy sukces państwa. Co ciekawe, bardzo często poruszany jest także temat sportu. Angela Merkel skupia się zwłaszcza na piłce nożnej zarówno mężczyzn, jak i kobiet. Bronisław Komorowski na zakończenie 2012 roku wspomniał o Mistrzostwach Europy w Piłce Nożnej organizowanych przez Polskę w szerszym kontekście przemian, które zaszły w ostatnich latach w kraju – uznał ich organizację za okazję

do pochwalenia się pozytywnymi zmianami w infrastrukturze. Andrzej Duda na zakończenie orędzia podsumowującego rok 2015 życzył powodzenia polskim sportowcom na igrzyskach w Rio de Janeiro oraz Mistrzostwach Europy w Piłce Nożnej. Władimir Putin, który przywiązuje dużą wagę do osiągnięć sportowych Rosji, w przemówieniu wygłoszonym na zakończenie 2013 roku mówił o przygotowaniach do igrzysk w Soczi, zaś w 2014 określił je jako najwspanialsze igrzyska zimowe w historii i podkreślił zwycięstwo Rosjan.

Obecność tematyki sportowej w analizowanych orędziach jest wyrazem ogromnej wagi, jaką we współczesnych społeczeństwach przywiązuje się do osiągnięć sportowych, które pokazują siłę i pozycję danego państwa na arenie międzynarodowej. Kibicowanie swojemu krajowi na różnego rodzaju zawodach niezależne jest od orientacji politycznej, dlatego sport jako wartość współgra z wydzwiękiem przemówień noworocznych, w których dominuje funkcja integracyjna.

4. Różnice w warstwie aksjologicznej orędzia noworocznego

Ze względu na odrębną historię i mentalność każdej z nacji w warstwie aksjologicznej przemówień można dostrzec pewne różnice. Jedną z cech charakterystycznych dla polskich i niemieckich orędzi stanowi podkreślanie roli wolności. Władimir Putin mówi o budowaniu wolnego społeczeństwa (*свободное общество*) jedynie w przemówieniu z 2012 roku. Co więcej, w badanym materiale ani razu nie występuje rosyjski leksem *свобода*. W przeciwieństwie do rosyjskiego przywódcy Angela Merkel wymienia wolność (*Freiheit*) jako jedną z czołowych wartości niemieckiego społeczeństwa obok pokoju (*Frieden*) i bezpieczeństwa (*Sicherheit*):

[...] welch großes Glück es ist, dass wir seit bald 25 Jahren in einem in Frieden und Freiheit geeinten Land leben können. (2014) / Unsere Soldatinnen und Soldaten stehen mit Leib und Leben für unsere Werte, unsere Sicherheit und unsere Freiheit ein. (2015)

Należy podkreślić, że leksem *wolność* występuje we wszystkich analizowanych polskich przemówieniach. W latach 2013 i 2014 w związku z obchodami 25. rocznicy przemian 1989 roku był on najważniejszym słowem-kluczem. Idee wolności i solidarności w polskich orędziach często występują obok siebie:

Warto dostrzec – i to dostrzec wspólnie – jak wiele się zmieniło wraz ze zwycięstwem obozu wolności i solidarności w wyborach 4 czerwca 1989 roku. (2013) / Nasza solidarność potrzebna jest także innym walczącym o wolność. (2014)

Swoistym elementem w polskich orędziach noworocznych jest krytyka polskiego pesymizmu – Bronisław Komorowski niejednokrotnie podkreślał rolę optymizmu, krytycznie odnosząc się do negatywnego postrzegania rzeczywistości przez Polaków.

Jedynie w Niemczech spotykamy się z wizją ludzkiego społeczeństwa sukcesu – wyrażenie *menschlich und erfolgreich* pojawia się regularnie w orędziach noworocznych Angeli Merkel. Inną cechą charakterystyczną przemówień kanclerz jest przywoływanie sukcesów naukowców, podkreślanie dużego zaangażowania Niemców w organizacjach charytatywnych oraz kateryczne odrzucenie przejawów rasizmu. Często wymienia również odwagę (*Mut*) jako cechę pozwalającą Niemcom na ciągły rozwój i liczne sukcesy na polu gospodarczym.

W badanym materiale rosyjski prezydent zawsze odwołuje się do tradycyjnych wartości chrześcijańskich – wymienia szczodrość, miłosierdzie, szacunek dla osób starszych i odpowiedzialność za losy państwa. Ciekawym zabiegiem wydaje się również przedstawianie ojczyzny jako ukochanej osoby, o którą należy się troszczyć.

Interesującym zagadnieniem jest stosunek przywódców państw do Europy. Angela Merkel zawsze prezentuje proeuropejską postawę i podkreśla ogromną rolę wspólnie działającej Europy. Choć Bronisław Komorowski z reguły wspominał o UE, Andrzej Duda w 2015 roku w ogóle nie mówił o Europie. Przemówienie prezydenta obfitowało za to w słowa: *ojczyzna, Polska, rodacy, naród*. Prezydent RP w odróżnieniu od Angeli Merkel jasno pokazał, że jego priorytetem jest Polska, a nie Europa (por. Noińska 2017).

Interesującym zabiegiem obrazującym stosunek do europejskości jest umieszczanie w kadrze flagi UE. W wystąpieniach Angeli Merkel flaga UE pojawia się od 2010 roku i z każdym przemówieniem staje się coraz bardziej widoczna, co po raz kolejny wskazuje na proeuropejską postawę kanclerz. W pomieszczeniu, w którym filmowane jest przemówienie polskiego prezydenta, widoczne są również dwie flagi – Polski i UE. W orędziach Bronisława Komorowskiego były takiej samej wielkości i stanowiły element wystroju, zaś w przemówieniu Andrzeja Dudy flaga UE, która znalazła się pomiędzy dwoma flagami Polski, całkowicie zniknęła przy zbliżeniu na twarz prezydenta. Co więcej, Andrzej Duda wystąpił z flagą Polski w klapie marynarki (por. Noińska 2017).

W przypadku polskich prezydentów zaobserwować można ponadto pewne różnice w nastawieniu do pojęcia ZACHÓD. U Komorowskiego miał on konotację pozytywną – prezydent użył go w kontekście wizyt przedstawicieli państw zachodnich i ich pochwał dotyczących zmian, które zaszły w Polsce po 1989 roku. Andrzej Duda w orędziu z 2015 roku mówił już tylko o ułatwieniu powrotu rodaków z Zachodu.

5. Wydarzenia aktualne i historyczne

Ż. Śladkiewicz zauważa, że w gatunku orędzia noworocznego wartości narodowe służą jako podstawa do oceny przeszłości oraz dla budowania wizji przyszłości:

Конститутивными элементами текста новогоднего поздравления являются национальные ценности, на которых в президентском обращении выстраивается как

оценка прошлого – событий уходящего года и более отдаленных исторических этапов, так и видение будущего – обозначение перспектив и общественных задач в наступающем году (Сладкевич 2016b, 193).

Dobór wydarzeń, przywoływanych przez przywódców w orędziach noworocznych, różni się znacząco w każdym z analizowanych krajów, co często wiąże się zarówno z historią danego państwa, jak i rozbieżnościami w propagowanych w poszczególnych krajach wartościach.

Jedynym wydarzeniem wspomnianym we wszystkich krajach była aneksja Krymu (w przemówieniach kończących rok 2014). Angela Merkel podkreślała potrzebę jedności Europejczyków w kontekście konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Co ciekawe, leksem *Europa* w tym orędziu występował o wiele częściej aniżeli słowo *Deutschland*. Bronisław Komorowski podkreślił, że

Niepodległa, bezpieczna Ukraina to także bezpieczniejsza Polska. (2014)

Rosyjski prezydent z kolei użył metafory państwa jako domu rodzinnego – mówił o braterskim wsparciu dla mieszkańców Krymu i Sewastopola jako przejawie miłości do ojczyzny i zaznaczył, że postanowili oni powrócić do domu rodzinnego, czyli przyłączyć się do Rosji:

Любовь к Родине – одно из самых мощных, возвышающих чувств. Она в полной мере проявилась в братской поддержке жителей Крыма и Севастополя, когда они твердо решили вернуться в свой родной дом.

Angela Merkel z reguły odnosi się do wydarzeń w Europie i na świecie (Ebola, ISIS, wybory do Parlamentu Europejskiego, uchodźcy, aneksja Krymu, I i II wojna światowa), jak i w Niemczech (zwłaszcza zjednoczenie Niemiec, ale też wynalazki). Wydaje się, że podkreślana zostaje w ten sposób rola Niemiec na arenie międzynarodowej i potrzeba ingerencji oraz przewodnictwa RFN w sprawach ogólnoeuropejskich, a także ogólnoświatowych.

W orędziach polskich i rosyjskich dominującą rolę odgrywają wydarzenia bezpośrednio związane z krajem. W przemówieniach Komorowskiego są to pierwsze wolne wybory w 1989 roku, Solidarność i epoka przemian, zaś w orędziu Dudy – chrzest Polski (1050 rocznica). Prezydent Rosji najczęściej omawia sprawy bezpośrednio związane z aktualną sytuacją w kraju. Wspominał na przykład o powodzi na Dalekim Wschodzie, aktach terrorystycznych w Wołgogradzie i aneksji Krymu. W przemówieniach z 2014 i 2015 roku pojawia się również slogan *walka z terroryzmem*. Władimir Putin nie zawsze odnosi się do wydarzeń historycznych. W analizowanych przemówieniach wspominał jedynie o 70-leciu wielkiej wojny ojczyźnianej.

6. Podsumowanie

Analiza warstwy aksjologicznej przemówień noworocznych pokazuje podobieństwa oraz ciekawe różnice międzykulturowe. W Polsce w szczególny sposób podkreśla się rolę wolności i solidarności, w Niemczech – sukcesu na polu gospodarczym i naukowym, tolerancji oraz działań charytatywnych, a w Rosji – znaczenie współodpowiedzialności za losy państwa oraz dbałości o bliskich. Bardzo charakterystyczne dla orędzi niemieckich jest odwoływanie się do wydarzeń na całym świecie, podczas gdy w Polsce i Rosji dostrzec można skupienie na sprawach narodowych. W rosyjskich orędziach noworocznych występuje o wiele bogatszy repertuar środków niewerbalnych, powodujących, że Rosja jawi się odbiorcom jako wzniosła i potężna. Polskie i niemieckie przemówienia są pod tym względem o wiele uboższe. Mimo wyżej wymienionych różnic na pierwszym planie we wszystkich badanych przemówieniach znajdują się wartości uniwersalne dla europejskiego kręgu kulturowego stanowiące bazę aksjologiczną gatunku orędzia noworocznego w omawianych krajach, takie jak: ojczyzna, rodzina, przyjaźń, wzajemna pomoc, praca, bezpieczeństwo, współdziałanie dla dobra państwa oraz sport.

Bibliografia

- JASIŃSKA-KANIA, A. (2012), *Wartości i zmiany: przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*. Warszawa.
- NEUMANN, H. G. (2006), *Konfidenz- und Faszinationskommunikation. Vertrauen generierende und Faszination stimulierende Situativstrategien der Bundeskanzler Helmut Kohl und Gerhard Schröder am Beispiel der Neujahrsansprachen, ZDF-Sommerinterviews und Bulletins 1994 bis 2002*. Berlin.
- NOIŃSKA, M. (2017), Rola elementów niewerbalnych w gatunku orędzia noworocznego na materiale wybranych przemówień rosyjskich, niemieckich i polskich przywódców. W: *Mowa – człowiek – świat: perswazja językowa w różnych dyskursach*. Gdańsk [w druku].
- RODZIEWICZ, B. (2014), *Wartości: Polacy, Rosjanie, Niemcy*. Szczecin.
- PATOCKA-SIGŁOWY, U. (2011), Orędzie prezydenckie jako gatunek wypowiedzi politycznej. W: Filipczak-Białkowska, A. (red.), *Dyskursy komunikacji medialnej*. Łódź, 93–100.
- КОНДРАТЕНКО, Н. В. (2007), Новогоднее обращение как ритуальный жанр политического дискурса: макроструктурные компоненты и средства их выражения. В: <www.dialog-21.ru/dialogs/dialog2007/materials/html/45.htm> (dostęp 15 stycznia 2017).
- ОСЛОПОВА, В. Ю. (2009), Новогоднее обращение главы государства к народу как жанр политического дискурса. В: *Вестник Томского государственного университета*. 329, 19–22.
- ПАРШИНА, О. Н. (2012), *Российская политическая речь. Теория и практика*. Москва.
- СЛАДКЕВИЧ, Ж. Р. (2016a), Организация семиотического пространства новогоднего поздравления президента (на материале новогодних обращений президентов России, Беларуси и Польши за 2000–2015 гг.). В: *Политическая наука*. 3, 168–194.
- СЛАДКЕВИЧ, Ж. Р. (2016b), Сфера своих и чужих в жанре новогоднего поздравления президентов России, Беларуси и Польши. В: *Acta Slavica Estonica VIII. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика*. VII, 187–199.
- ТИШКОВ, В. А. (2011), *Российская нация: Становление и этнокультурное многообразие*. Москва.
- ШЕЙГАЛ, Е. И. (2002), Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса. В: *Жанры речи*. 3, 205–214.